

Karel Kýr

Saský vpád do Čech (1631 – 1632)

Karel Kýr

SASKÝ VPÁD DO ČECH (1631 – 1632)

COPYRIGHT:

Autor: Karel Kýr

Vydal: Martin Koláček - E-knihy jedou

2014

ISBN:

978-80-87856-80-2 (ePub)

978-80-87856-81-9 (mobipocket)

978-80-87856-82-6 (pdf)

1. MLÁDÍ GUSTAVA ADOLFA A POČÁTKY JEHO PANOVÁNÍ

(1594 - 1630)

Třicetiletá válka, kterou de facto odstartovalo české povstání roku 1618, nebyla ukončena ani Lübeckým mírem, uzavřeným 22. května 1629. Naopak. Po tomto výsledku, který byl příznivý pro císařské zbraně, když restituční edikt hrozil, že zahubí německý protestantismus, a když současný císař propustil ze svých služeb Valdštejna, svého nejlepšího vojevůdce, povstal proti Ferdinandovi II. a habsburské dynastii nepřítel, který byl mocnější a odhodlanější než všichni předchozí protivníci. Byl to Gustav Adolf, švédský král.

Gustav Adolf se narodil 19. prosince 1594, jako syn Karla, tehdy prince, později švédského krále Karla IX. a jeho druhé manželky Kristiny z rodu Holstein-Gottorpského. Tradiuje se, že již deset let před narozením Gustava Adolfa, slavný Tycho de Brahe vyčetl z nebeské oblohy, že nově objevená hvězda v souhvězdí Kassiopeia vyznamená velikého prince, který se narodí na severu, vykoná podivuhodné skutky a uchrání protestantskou církev před záhubou. Ale i jiní dvorští hvězdopřevodci věstili budoucí slávu nově narozenému dítěti. Otec oslavil narození prvního syna znovuzřízením univerzity v Upsale, která se pak za Gustava Adolfa stala nejslavnějším ústavem svého druhu v Evropě. Matka byla velmi vzdělaná, otec měl mimořádný smysl pro státní správu a vojenství. Díky pečlivé výchově byly v synovi soustředěny obě stránky rodičů.

K neobyčejnému nadání se přidružila vzorná péče o dobrou výchovu. Jan Skytte, v té době sekretář v královské kanceláři, proslulý svou učeností a dlouholetými cestami po cizích zemích, byl vybrán za vychovatele pro Gustava Adolfa. Byla to šťastná volba. Skytte byl nejen zběhlý ve vědách, ale měl i velké porozumění pro způsob, jak by se měly vyučovat. To ho později přivedlo k přátelským stykům s Janem Amosem Komenským. Vedle něho vyučovali mladého prince Brandenburčan Helmer von Mörner a francouzský hrabě de la Gardie. Hned po nastoupení na trůn si Gustav Adolf jako politického poradce přibral Alexe Oxenstjernu, již dříve nad jiné schopného švédského kancléře.

Ve dvanácti letech znal Gustav Adolf vedle své mateřštiny dokonale tyto jazyky: latinsky, německy, holandsky, francouzsky a vlašsky. Slušně uměl také rusky a polsky, později také řecky. Otec ho již jako dítě bral do státní rady a vedl ho k pracovitosti a samostatnosti. Gustav Adolf se velice rád oddával studiu dějin a matematice. Ale největší náklonnost měl k vojenství. Jako u vytržení prý sedával celé hodiny a poslouchal vypravování o válce v Nizozemí a skutcích Maurice Oranienského. Ze spisovatelů nejraději četl

Xenofona, ze současníků spisek Hugina Grotia „O právu války a míru“. Když mu bylo šest let, viděl první válku, v sedmnácti se poprvé činně války zúčastnil a dle dobového svědectví překonal všechna očekávání.

Vyslanci cizích států o něm psali domů svým panovníkům v superlativech. Popisují ho jako mladíka ztepilé postavy (později nemírně ztloustl), bílé pleti, podlouhlého obličeje, světlých vlasů a narezlých vousů. V chování byl velice příjemný, ke každému zdvořilý, výmluvný, nikdy prý na něm nebylo vidět stopy pomstychtivosti, byl vždy dobrosrdečný. Miloval zpěv a hudbu, sám prý hrál výborně na loutnu. Vyznal se i v básnictví. Zamilované dopisy a básně psané Ebbé Braheové jsou velmi něžné a plné citu. Mezi tehdejšími protestantskými knížaty se velmi dbalo na náboženství, ale tak, že každý světský pán chtěl mít veliké, pokud možno rozhodující slovo v dogmatických záležitostech. Od této vášně byl Gustav Adolf oproštěn. O výklady článků víry se nestaral, ale byl pobožný a přál si mít pobožné i poddané. Pilně se modlil i několikrát za den. Dokonce sám sepsal pro vojáky ranní a večerní modlitbu, kterou museli pravidelně odříkávat. Také rozdával vojákům církevní zpěvníky. Před každou bitvou museli polní kazatelé poskytovat vojsku náboženskou útěchu.

Když mu bylo sedmnáct let, dosedl muž tohoto vzdělání a vychování na trůn. V jakých poměrech převzal svou zem? Jeho otec Karel IX. se ujal moci převratem, který zosnoval proti vlastnímu bratru Zikmundovi, který se švédskou korunou spojil polské království a kvůli tomu se stal katolíkem. Protestanští Švédové katolického krále - který byl ustavičně mimo svoji zemi - nenáviděli a po dlouhých sporech prohlásili, že švédským králem může být jen protestant, a za krále zvolili prince Karla, který byl přívržencem a mocným ochráncem Lutherovy nauky. Sesazený Zikmund tento stav nikdy neuznal a měl na své straně všechny katolické mocnosti v Evropě. Jeho bratr Karel IX., opíraje se o nové náboženské učení, které již zapustilo hluboké kořeny mezi švédským lidem, scelil Švédsko proti katolickému bratrovi a proti zpupné domácí šlechtě, která kryjíc se pláštěm katolického náboženství, se snažila oslabit moc panovníka a posílit vlastní. Gustav Adolf byl pochopitelně vychován v rozhodném protestantismu, s nímž, jak je vidět, úzce souvisely politické zájmy. Díky tomu se ocitl v opozici proti habsburskému rodu, který tehdy v obou větvích - španělské i rakouské - byl představitelem státní moci na základě katolické víry.

Ale Švédsko samo o sobě drsné a chudé, zmítané dlouholetými domácími boji, potřebovalo velké reformy ve všech směrech státního života, aby se povzneslo z hlubokého úpadku a chudoby. S reformací přišel již Karel IX., a ještě usilovněji v tom pokračoval Gustav Adolf. Je považován za největšího švédského reformátora a nelze mu upřít, že celý směr reforem připomíná pozdější činnost - v podstatě i jednotlivostech - ruského cara Petra Velikého a našeho císaře Josefa II. Se zápalem a hlubokým přesvědčením byly zavedeny reformy a raženy cesty švédskému průmyslu a obchodu. Byla zakládána města a do nich byli povoláni vzdělaní cizinci bez ohledu na jejich národnost a náboženské přesvědčení, byly zřizovány obchodní společnosti, promyšlen nový berní systém a nový způsob politické správy v zemi, bylo podporováno zakládání ústavů pro sirotky a káznice pro nepřizpůsobivé... Ale to vše se dělo

chvatné, až zbrkle, někdy i nepromyšleně. Panovník v touze, aby pomohl svým poddaným, se někdy až přespříliš míchal i do soukromých záležitostí, a neštítel se přitom ani násilí. Vzorem mu bylo tehdejší Holandsko, tímto vzorem se řídil až otrocky, přesto, že přirozené poměry v této zemi a ve Švédsku byly (a jsou) podstatně rozdílné. Ale i přes tyto záporné stránky jeho reformy bylo realizováno mnoho dobrého, stoupala životní úroveň, státní příjmy rostly. Když se rozmnožily, pohltily je války, jimiž Gustav Adolf povznesl Švédsko zevně na evropskou velmoc, ale uvnitř ho přivedl až ke krajní hmotné tísní.

Největší touhou Gustava Adolfa bylo mít veliké, dobře vybavené vojsko a aby mohl rozšířit svoji říši. Šlechtická práva byla silně omezena. Zejména stavovské sněmy, které mohly snahám Gustava Adolfa klást překážky, byly zrušeny a místo nich zřízena stavovská shromáždění, která byla téměř bezmocná a tak král vládl skoro neomezeně. Byl to počátek vojenské diktatury. Pak se velmi horlivě přistoupilo k reformám v hornictví, a když se vytěžilo dosti kovů, začaly se budovat rozsáhlé zbrojnice na děla a pušky. Zvláštní pozornost byla věnována dělům. Bylo vymyšleno nejedno vylepšení, takže Gustav Adolf je mnohými vojenskými historiky považován za předního tvůrce novodobého dělostřelectva. A uznávaným zakladatelem nové vojenské taktiky. K mužům, kteří králi v tomto směru pomáhali svými vědomostmi, patří Holanďan Ludvík van Geer, kterého Gustav Adolf povolal do Švédska. Tento muž nashromáždil knížecí jmění a stal se zakladatelem šlechtického rodu. Pro nás je zajímavý fakt, že byl štědrým přítelem a ctitelem J. A. Komenského a jeho pedagogických snah.

Touze po nabytí nových území Gustav Adolf obětoval i svou lásku. Zřekl se Švédky Ebby Braheové, kterou si chtěl vzít za ženu, ale oženil se s Marií Elenorou (1620), dcerou braniborského kurfiřta Jana Zikmunda. Byl to politický sňatek. Dobré vztahy s braniborským dvorem byly pro Švédsko -pro stále zápletky s Polskem- velmi užitečné.

První války, které Gustav Adolf vedle během svého panování s Dánskem, Ruskem a Polskem, budily u protestantů euforii, u katolíků strach. Ale Gustav Adolf se začal brzy rozhlížet po Evropě. Zajímal se o protestantskou unii a mnohem rozhodněji než ona byl roku 1620 připraven pomoci Fridrichovi Falckému, českému zimnímu králi. Španělský vojevůdce Spinola krátce po bitvě na Bílé hoře prohlásil, že jediný protestantský kníže, jehož není radno pobouřit, je švédský král. Ale zatím ještě nedošlo k tomu, aby se Gustav Adolf zapletl do evropské války, boje s Polskem tomu byly na překážku. Nicméně roku 1623 byly vyvinuty snahy docílit mezi Polskem a Švédy příměří, protože v Paříži a Londýně již bylo jednáno s vyslanci Gustava Adolfa a vpádu do Německa proti císaři Ferdinandovi II. a Spolku katolických knížat. Dlužno dodat, že také Gustav Adolf jednal s německými protestantskými knížaty o aliancích. Ale věc se nechtěla dařit. Gustav Adolf si sice ze svého protestantského hlediska nepřál převahu katolického živlu v Německu, ale zatím se snažil nevystupovat otevřeně proti Ferdinandovi II. I když tento podporoval polského krále při jeho potyčkách ze Švédy. K otevřenému vystoupení zatím nebyla dostatečná příčina a pak byla velkou překážkou revnivost mezi Dánskem a Švédskem. Teprve když se při Baltickém moři objevil Albrecht z Valdštejna a švédský král začínal mít obavy, že katolická mocnost získá

nadvládu v přímořských oblastech, které nejblíže sousedí se Švédskem, začalo být nepřátelství vůči císaři povážlivější. Gustavu Adolfovi bylo jasné, že v takovém případě by Habsburkové Švédsko snadno pohltili. Ale vůči jakýmkoliv aktivitám byla na překážku válka s Polskem, v které císař Ferdinand II. podporoval polského krále Zikmunda, dokonce mu vyslal na pomoc armádní sbor v počtu 10 tisíc mužů. To způsobilo novou nechuť. Ale když byl konečně pokořen dánský král v Lübeckém míru, když restitučním ediktem hrozilo protestantismu nebezpečí, dal Gustav Adolf postoji vůči císaři nový směr a obrat. A to prostřednictvím Francie. Katolická Francie spravovaná kardinálem katolické církve Richelieuem, chtěla za každou cenu pokořit habsburský rod a i když ve vlastní zemi tvrdě potírala každé nekatolické hnutí, za hranicemi se spojovala s protestantskými knížaty, kteří také viděli v rozpínavosti Habsburků nebezpečí. Kardinál Richelieu se již dávno snažil dostat Gustava Adolfa do svých sítí politických nástrah. A není divu. Byl dobrým vojákem, neohroženým a měl dobré vojsko. Vojenské artikule, které Gustav Adolf vydal roku 1621, platily v Evropě dlouhá léta jako vzor. Ctitelé Gustava Adolfa ho přirovnávali k polární hvězdě a k severní záři. Richelieu v něm viděl „nově vycházející slunce“, jiní „protestantského mesiáše, jehož všichni očekávají“.

Když bylo nebezpečí ze strany císaře největší, Francie zprostředkovala ve Starém hradě (Starygrad) mezi Poláky a Švédy šestileté příměří, které bylo uzavřeno 26. září 1629. A hned bylo jednáno s Gustavem Adolfem o uzavření spolku proti císaři, o vpádu do Německa – k ochraně německé svobody a proti nástrahám habsburského katolického dvora. Gustav Adolf stál u cíle svých předsevzetí, a proto se rychle rozhodl, že potáhne proti císaři, aby ochránil protestantskou víru. Císařská a katolická strana byla dosud úspěšná a panovalo všeobecné přesvědčení, že je nepřemožitelná. Ale teď tomu mělo být jinak. Gustav Adolf byl přesvědčen, že ho Francie bude podporovat a tak začal zbrojit a překotně se připravovat na válku proti císaři. Dne 29. května 1630 měl před shromážděnými švédskými stavy strhující řeč, v které prokazoval, že dosavadní vítězství císařských zbraní jsou velkým triumfem pro katolickou církev a že díky tomu hrozí protestantskému učení velké nebezpečí. K ochraně tohoto náboženství je prý Gustav Adolf ochoten vést boj a věří, že bude podporován nejen od stavů, ale i od jednotlivých zámožných občanů. A protože člověk nemůže vědět, co se v takové válce může stát, ustanovil svoji jedinou dceru Kristýnu za dědičku trůnu.

Dne 9. června 1630 s třinácti tisíci mužů opustil Švédsko, kam se již nikdy nevrátil. Ve dnech 4. až 6. července zakotvila švédská armáda u německého pobřeží. V krátkém čase připluly ze Švédska další lodě a Gustav Adolf měl dohromady asi 40 tisíc mužů, s kterými začal bojovat se světovou, dosud vždy vítěznou mocí habsburského rodu.

2. POVAHA NASTÁVAJÍCÍ VÁLKY

Vstup Gustava Adolfa na jeviště světové války způsobilo na jedné straně radost, na druhé zděšení. Švédský král se stal předmětem obdivu i nenávisti. Od jeho prvního kroku na půdě Německa, až do dnešní doby, se autoři téměř všech evropských zemí nepřestali zabývat jeho osobou a popisovat jeho význam v dějinách třicetileté války.

Jedni tvrdili, že Gustava Adolfa přivedla do Německa jen nenasytná ctižádost a jakéhokoliv vyššího snažení prostá touha po dobývání cizích zemí; oproti tomu jiní viděli ve švédském králi ideálního hrdinu, který tasil meč jen proto, aby osvobodil své protestantské souverce od nebezpečí, do kterého byli uvrženi rostoucí silou císařské moci a restitučním ediktem. Tedy podle jedněch byl Gustav Adolf obyčejným loupeživým potentátem, jakých znají evropské dějiny bezpočet, podle druhých mužem nejsvětějšího zápalu pro svou víru, pro něhož byly politické zájmy vedlejší a který začal bojovat pro „slávu boží“. Samozřejmě, že pravdu nemají ani jedni. Historie (a život vůbec) není černobílá. Habsburský rod v 17. století zajisté stál v popředí katolických snah, ale přesto nemůžeme tvrdit, že by kruté a dlouhodobé války a mnoho jiného podnikal jen ve prospěch katolické církve. Beze sporu byly rozhodující politické příčiny. Ale náboženské zájmy s nimi úzce souvisely. Natolik, že každé vítězství habsburského rodu bylo také vítězstvím katolicismu. Neboť tou mírou jakou narůstala moc tohoto katolického rodu, šířil se také náboženský vliv římsko-katolické církve.

Stejně tomu bylo s Gustavem Adolfem. K tomu, aby vystoupil proti císaři, měl mnoho politických důvodů. Přílišný růst císařské moci byl pro něho nebezpečný, protože s tím také zesilovala moc Polska. A polský král se dosud nevzdal nároků na švédský trůn. Navíc Gustava Adolfa znepokojoval fakt, že Ferdinand II. pomýšlel na obsazení důležitých míst při Baltickém moři.

Tyto problémy (a mnoho jiných vedlejších) souvisely se snahami a tužbami protestantismu. A tak se širokým vrstvám lidí, nezasvěcených do politiky, Gustav Adolf zdál být „božím bojovníkem“, který měl na zřeteli jen prospěch protestantské církve. A sám švédský král vůči veřejnému mínění tuto náboženskou stránku kladl do popředí. Částečně právem. V té době žádnou politickou otázku nebylo možné oddělit od otázky náboženské. Tedy běžným lidem, kteří nemohli být zasvěcováni do politických otázek, se vždy říkalo jen to, čemu rozuměli a co chápali. Což se dělá dodnes.

Jako si v dnešní době nelze představit mnohá hnutí bez národnostní ideje, která se také kvůli veřejnosti staví do popředí, rovněž si nelze představit v 17. století žádnou politickou činnost bez příměsku náboženství. A v tomto smyslu

Gustav Adolf (zrovna jako habsburský rod) bojoval pro náboženství, protože když jeho politické záměry končily vítězstvím, vzrostla a zesílila moc protestantské církve, která úzce souvisela s jeho osudy. Že by švédský král hned od počátku pomýšlel na vypuzení císaře z Německa a na zřízení německo-protestantského císařství, se nedá ničím doložit.

Postupem času ovšem, když Gustav Adolf jen tak letmo dobýval jedno vítězství za druhým, v duši mladého muže, bujného ducha a fantazie, uzrávaly bezpochyby záměry, které by pravděpodobně vedly k velkým proměnám ve střední Evropě a zvláště v zemích Království českého. Ale Gustav Adolf padl, aniž tyto sny uskutečnil a ty se rozplynuly vniveč.

3. BOJE V NĚMECKU AŽ DO BITVY U BREITENFELDU

(1630-1631)

Jaké poměry byly v Německu, když Gustav Adolf přirazil k německému pobřeží?

Císař Ferdinand II. v té době kapituloval před kurfiřty shromážděnými v Řezně. Dle jejich přání propustil Valdštejna ze svých služeb. To de facto znamenalo, že se úplně vzdal pevnější vladařské moci v Německu a dal se zase na milost a nemilost kurfiřtům a říšským knížatům. A jakou náhradu dostal za tento ústupek? Žádnou. Císař doufal, že touto povolností vůči německým stavům dopomůže svému synovi ke zvolení německým králem, ale v tom se zklamal. Když byl Valdštejn propuštěn, říšská knížata se císaře více nebála, protože Valdštejnovým pádem se rozpadlo vojsko, které bylo dosud pod jeho velením. A bez pořádné armády byl Ferdinand II. vůči kurfiřtům a knížatům ničím. A když dorazila do Řezna zpráva o vylodění Gustava Adolfa a o tom, jak postupuje dopředu, byl císař ještě více závislý na říšských knížatech a nakonec byl rád, že mu vůbec slíbili pomoc a dovolili, aby generál jejich armády Tilly byl zároveň vrchním velitelem ligistického a císařského vojska. Tilly měl v té době již sedmdesát let, a i když zatím všechny bitvy vyhrál, nyní se s postupujícím stářím stával nerozhodným a bojácným. Měl sice vedle sebe vojáka, který byl pravým představitelem vášnivé a neúporné bojovnosti dřívější doby: byl to generál Pappenheim, ale mezi ním a Tillem nebylo přátelství ani žádný důvěrnější svazek a tak Pappenheimovy rady zůstávaly bez odezvy a většinou nebyly vyslyšeny. Velkou nesnáz navíc působila i ta okolnost, že Tilly měl nad sebou dva pány Ligu a císaře. Náčelník Ligy... Maxmilián Bavorský mu často udílel rozkazy, které byly v rozporu s rozkazy Ferdinanda II. A Tilly kvůli tomu musel stále vyjednávat a dělat zprostředkovatele...

V tomto postavení byl císař prakticky bez vlastní armády, bez vlastního vojevůdce a bez samotného vlivu na vojenské záležitosti. A k tomu všemu si netroufal žádat kurfiřty, aby jeho syna zvolili německým králem. Je nabíledni, že v Řezně autorita panovnické moci utrpěla největší porážku. A kromě toho se císař zbavil Albrechta Valdštejna, jediného muže, který mohl být pro Gustava Adolfa nebezpečný. A to, že kurfiřtové, kteří byli shromážděni v Řezně, společně s císařem posílali švédskému králi listy, „aby od svého předsevzetí upustil a k německé říši se svým vojskem nepřistupoval a tím méně hubiti se i osměloval“, byla tato snaha pranepatrnou náhradou, dokonce směšnou... Protože v této chvíli byla slova k ničemu, mohlo pomoci jen ostří meče.